

УДК 911,2:630(477,8)

ВИКОРИСТАННЯ ЛАНДШАФТІВ ВЕРХНЬОДНІСТЕРСЬКИХ БЕСКИДІВ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

П. Теліш, І. Рожко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

Розглянуто можливості використання ландшафтів Верхньодністровських Бескидів для різних видів рекреаційної діяльності. Обґрунтовано мережу туристичних маршрутів у регіоні.

Ключові слова: рекреація, туризм, лісові ландшафти.

Рекреаційна діяльність є одним з важливих напрямів природокористування в Карпатському регіоні. З огляду на високу залісненість (близько 40 %) така діяльність спроможна суттєво знизити антропогенний вплив на ліси регіону. Сьогодні в наукових публікаціях увагу приділяють головно популярним та відвідуваним високогірним і середньогірним ландшафтам Українських Карпат – Черногорі, Свидовцю, Сколівським Бескидам, а також протяжним ландшафтам Полонинського хребта та Горганів. Водночас іншим територіям приділяють мало уваги, і, як наслідок, вони перебувають у “тіні” туристичних інтересів.

Природні умови Верхньодністерських Бескидів здавна привертала увагу багатьох дослідників. Лісову рослинність тут вивчали І. Федець (1968), С. Генсірук (1990). Особливості геоморфологічної будови та рельєфу відображено в працях Ю. Єрмоленка (1967) [5]. Ландшафтну структуру території досліджували Г. Міллер, О. Федірко, Б. Муха, Б. Захарко, Т. Ямелинець (2003) [4–6]. Повидову оцінку рекреаційного природокористування наведено у працях І. Рожка (2000) [7]. Вплив рекреаційної діяльності на стан лісів висвітлено в працях В. Середіна, В. Парпана (1988), А. Тарасова (1986) [7].

Наше завдання – розгляд природних умов ландшафтів Верхньодністерських Бескидів з погляду можливостей розвитку рекреаційної діяльності. Такий напрям природокористування, на нашу думку, може суттєво зменшити антропогенний вплив на лісові ландшафти регіону.

Верхньодністерські Бескиди займають північно-західну частину Скибових Карпат. Північно-східна їхня межа проходить від державного кордону з Польщею до долини р. Стрий уздовж орографічного уступу з Передкарпаттям, а південно-західна контактує зі Стрийсько-Сянською Верховиною (зона Кросно). Протяжна долина р. Стрий відділяє Верхньодністерські Бескиди від Сколівських Бескидів [4]. Середні висоти досліджуваної території близько – 750 м, найвища вершина – г. Магура Лімнянська (1 022 м н. р. м.). Тут переважає низькогірний рельєф з куполоподібними вершинами хребтів, що розчленовані притоками Дністра, Стривігору та Стрию. З огляду на невеликі абсолютні висоти ліси регіону значно трансформовані, що суттєво знижує їхню естетичну вартість.

Згідно з даними метеостанції Турка (587 м н. р. м.) середня річна температура в регіоні становить 5,6 °С, а середня річна кількість опадів – 844 мм. У гірській місцевості переважають порівняно родючі бурі лісові ґрунти. Такі природні умови сприятливі для організації багатьох видів рекреаційної діяльності. Переважним типом природної рослинності у Верхньодністерських Besкидах є ліси. Через невеликі абсолютні висоти 600–1 000 м н. р. м. та досить легку транспортну доступність ліси цієї території в минулому зазнали значної трансформації, що суттєво знизило їхню еколого-стабілізуючу роль та естетичну вартість. У регіоні високий відсоток вторинних насаджень з переважанням смереки, що створені на місці корінних ялицево-букових лісів. Вони біологічно нестійкі, потребують реконструкції та знижують привабливість для туристів.

За ландшафтним районуванням (Муха, 2003) у Верхньодністерських Besкидах виділяють два індивідуальні ландшафти (Верхньодністерський та Орівський) і шість висотних місцевостей [5, 6]. Орівський ландшафт – це окраїнні ланцюги карпатських хребтів, сформованих як насуви на Передкарпатський прогин (Берегова й Орівська скиби). Орографічно це низькогірні (абсолютні висоти – 600–800 м, відносні – 200–300 м) хребти, розірвані поперечними долинами на окремі відрізки та останцеві масиви. Уздовж хребти розділені річками та потоками, у річкових долинах (ріки Вирва, Стривігор, Дністер, Сприня, Бистриця, Стрий). Доступність низьких гір і широкі, добре сформовані долини здавна сприяли заселенню території, а тому лісовий покрив Орівського ландшафту значно трансформований.

Переважаючою місцевістю (53 % за площею) є низькогірні спадисто- і крутосхилі розчленовані хребти та їхні останці й відроги, сформовані у м'якому фліші з бурими гірськолісовими опідзоленими ґрунтами на делювії флішу зі смерековими і буково-смерековими лісами. Ліси цього ландшафту мають незначні перспективи щодо організації в них рекреаційної діяльності через значну трансформованість. Проте в межах цього ландшафту є чимало історико-культурних пам'яток, що дає змогу розвивати агротуризм і пізнавальний туризм. Перспективний також велосипедний туризм. Схили північної експозиції у цьому ландшафті можна використовувати як тренувальні для гірськолижного відпочинку.

Верхньодністерський ландшафт сформувався в північно-західній частині Скибових Карпат. Для нього також характерна паралельність хребтів і поздовжніх річкових долин. Однак розчленованість поздовжніх структур поперечними долинами тут більша, хребти розділені на окремі ланцюги останців. Абсолютні висоти сягають 750–850 м н. р. м. і лише хребет Розлуч – близько 1 000 м. Відносні висоти тут менші (500–700 м) порівняно з сусідніми ландшафтами Сколівських Besкидів. Добре розчленовані долини поздовжніх рік (Яблонька, Лінинка, Топільчанка, Ясениця, Мшанець) здебільшого заселені. Ліси збереглися лише на крутих схилах хребтів у їхній верхній частині. Вертикальна поясність практично не виявлена через значну антропогенну трансформованість території. Тут домінують місцевості крутосхилів, сильно розчленованих зворотами хребтів та їхніх фрагментів з твердого флішу з бурими гірськолісовими щербеними ґрунтами під смерековими лісами (45 %) та місцевості низькогірних спадистосхилів, розчленованих хребтів і їхніх останців, сформовані в м'якому фліші з бурими гірськолісовими ґрунтами під буково-смерековими лісами (24,5 %) [5]. Ліси цього ландшафту значно менше трансформовані, а отже, і його потенціал для рекреаційної діяльності суттєво вищий.

По території Верхньодністерських Besкидів пролягає 419,8 км доріг загального користування, з яких:

- *державні регіональні*: Львів–Самбір–Ужгород (у межах Верхньодністерських Бескидів – Старий Самбір–Турка – 38,0 км);
- *місцеві територіальні*: Міжнародний автомобільний пункт пропуску (МАПП) “Смільниця”–Старий Самбір (30,0 км), Нижанковичі–Самбір–Дрогобич–Стрий (с. Грабівниця–Старий Самбір –28,0 км);
- *місцеві районні* – 213,5 км;
- *місцеві сільські* – 110,3 км.

Лише 97,8 км (23,3 %) автошляхів у регіоні Верхньодністерських Бескидів мають асфальтобетонне покриття, 123,4 (29,4 %) – чорне щебенево покриття, 176,7 км (42,1 %) – біле гравійне покриття. Ґрунтових профільних шляхів без покриття в регіоні налічують 21,8 км (близько 5 %). Такий низький відсоток доріг з твердим покриттям дещо обмежує можливості організації тут мобільних видів туризму [10].

У Верхньодністерських Бескидах функціонує міжнародне залізничне пасажирське сполучення від станції Хирів (Україна) до станції Загуж (Польща) та міжнародний автомобільний пункт пропуску “Смільниця” з цілодобовим режимом роботи. Це створює сприятливі умови для обміну туристичними потоками. Також, налагоджено співпрацю між територіальними громадами Старосамбірщини і прикордонних повітів Польщі. Транскордонне співробітництво відбувається в галузі освіти, культури, спорту, туризму. Останніми роками кількість іноземних туристів постійно зростає. Подальшому зростанню сприяло б відкриття у північній частині Верхньодністерських Бескидів пункту пропуску в смт Нижанковичі.

У регіоні є п'ять підприємств готельного господарства (готель комунальної форми власності та мотель “Радич” у м. Доброміль, мотель “Фуршет” у м. Хирів, мотель “Чардаш” у м. Старий Самбір, туристичний кемпінг “Бойківський двір” у с. Ясениця-Замкова, агрооселя в с. Росохи) та 25 осіб, які виявили бажання займатися агротуризмом. Нічліжна база готелів налічує 116 ліжок-місць, агроосель – 93 ліжок-місць [2]. Така кількість підприємств готельного господарства не в змозі повністю забезпечити потребу у відповідних закладах, тому потребує розширення.

Привабливість будь-якої території для організації туризму та рекреації підсилена наявністю об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ). У Верхньодністерських Бескидах налічують 18 об'єктів і територій ПЗФ різних рангів і категорій заповідання загальною площею 8 643,96 га, що становить 6,94 % від площі району, зокрема: один регіональний ландшафтний парк, десять пам'яток природи, чотири заповідні урочища, три парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Серед природоохоронних об'єктів найцікавішими для туристів є регіональний ландшафтний парк “Верхньодністровські Бескиди” та пам'ятка садово-паркового мистецтва XVIII ст. загальнодержавного значення “Міженецький парк”). Тут є передумови для розвитку широкого спектра форм екологічного туризму. Базовою формою екотуризму повинен стати пізнавальний природничий туризм, що має опиратися на розвинену мережу еколого-пізнавальних стежок та екологічних туристських маршрутів різної протяжності та рівня складності.

Незважаючи на високий лікувально-оздоровчий, пізнавально-естетичний і туристичний потенціал та вигідне географічне положення досліджуваної території, інфраструктура туристичної індустрії в регіоні розвинена недостатньо, потребує значних інвестицій та капіталовкладень.

І.М. Рожко (2000) [7] поділяє рекреаційне природокористування на три групи: санаторно-курортне лікування (кліматолікування, бальнеолікування, пелюдолікування,

озокеритолікування), туризм (локалізований – оздоровчий, агротуризм, скелелазіння, спелеотуризм, гірськолижні види відпочинку, розважальні види відпочинку; мобільний – пішохідний, лижний, водний, велосипедний, мототуризм, автотуризм), утилітарну рекреацію (збирання ягід, грибів, лікарських рослин, рибальство, мисливство).

У Верхньодністерських Besкидах досить значні перспективи розвитку належать санаторно-курортному господарству, їх підсилює наявність родовищ мінеральних вод. Найбільшими є два родовища поблизу с. Розлуч Турківського р-ну, (північна околиця, натрієва, мінералізація – 0,6 г/л, добовий дебіт – 1,7 м³; південна околиця, гідрокарбонатна натрієво-кальцієва хлоридно-гідрокарбонатна натрієва, мінералізація – 11,7 г/л, добовий дебіт – 4,3 м³). Біля м. Добромила розміщене джерело магнієво-кальцієвих вод мінералізацією 0,5 г/л. Невеликі джерела мінеральних вод є також поблизу сіл Березів, (сульфатно-хлоридна натрієва, мінералізація 281,2 г/л), Стара Сіль (хлоридна натрієва, мінералізація – 364,8 г/л), Шумина (хлоридна натрієва, мінералізація – 263,2 г/л) [1]. Зазначимо, що санаторно-курортне господарство на цій території повинне посісти одне з провідних місць у структурі рекреаційного природокористування, оскільки ґрунтується на якісних природних ресурсах круглорічного використання [8]. Крім того, м'який клімат, досить висока залісненість створюють сприятливі умови для кліматолікування та оздоровчих видів туризму.

Під час організації мобільних видів туризму треба розрізняти поняття “туристичний шлях” і “туристичний маршрут”. Туристичний шлях – це дороги, стежки, водойми, призначені для туристичних походів (подорожей з активними способами пересування), відповідно позначені туристичними знаками. Туристичний маршрут – попередньо намічений суб'єктом туристичної діяльності шлях або комбінація шляхів туристичної подорожі, що має визначений порядок пересування туристів через географічні пункти [3].

Невеликі абсолютні висоти Верхньодністерських Besкидів (700–1000 м) та залісненість гребневих ділянок хребтів суттєво знижує можливості використання території для пішохідного туризму. Тому тут доцільні пішохідно-велосипедні маршрути.

По території Верхньодністерських Besкидів проходять два міжнародні велосипедні туристичні шляхи, які дають змогу ознайомитися з історичним минулим, культурою та природою району, оглянути давню архітектуру: Міжнародний велосипедний туристичний шлях “Зелені ровери” або “Зелене коло” (R-61) навколо біосферного заповідника “Східні Карпати”: Словаччина (Сніна – Убля) – Україна (Малий Березний–Великий Березний–Ужоцький перевал–Бориня–Турка–Розлуч–Стрілки–Старий Самбір–Хирів–Смільниця) – Польща (Кросценко–Устрики Дольні–Леско–Соліна–Цісна) – Словаччина (Сніна) (у межах досліджуваної території відрізок Турка–Розлуч–Стрілки–Старий Самбір–Хирів–МАПП “Смільниця” протяжністю 67 км).

Міжнародний велосипедний туристичний шлях “Шляхами бравого вояка Швейка” (R-63) Терло–Стар’ява–Хирів–Березів–Муроване–Стара Сіль–Скелівка (Фельштин)–Хирів–П’ятниця–Доброміль–Солянуватка–Трушевичі–Нижанковичі (відрізки Терло–Стар’ява–Хирів – 14 км та Хирів–П’ятниця–Добро миль – 7 км) [9]. Шляхи відзначаються інформаційними щитами.

У Старосамбірському р-ні працівники Відділу культури і туризму Старосамбірської РДА розробили ще низку туристичних шляхів [10]. Маршрути, які можуть бути цікавими і проходять хребтами Верхньодністерських Besкидів пропонуємо нижче.

Маршрут 1: *Доброміль–Хирів–Муроване–Стара Сіль–Старий Самбір–Спас–Лаврів* (37–40 км).

Цей маршрут особливий тим, що проходить по лінії, яка розмежовує фізико-географічні зони Передкарпаття й Українських Карпат, і поєднує одночасно історико-краєзнавчу, архітектурну, природничу та релігійну тематику. Маршрут пролягає по мальовничих і надзвичайно цікавих з історичного погляду місцях Старосамбірщини: м. Доброміль (ратуша XVIII ст., монастир чину св. Василя Великого (ЧСВВ) 1731 р., залишки замку Гербуртів XVI ст., закинуті соляні шахти в урочищі Саліна), с. Муроване (храм св. Миколая 1700 р., липова алея, закладена у XVII ст., залишки замку Мнішеків, (середина XV ст.), смт Стара Сіль (дерев'яна церква Параскевії XIV ст., церква Воскресіння 1460 р., костел і дзвіниця св. Михайла XVII ст.) с. Спас (пам'ятка природи "Чортова скеля" довжиною 80 м), с. Лаврів (монастир ЧСВВ XIII ст.).

Маршрут 2: *Старий Самбір–с. Бусовисько "Чортів камінь"–Лаврів.*

У м. Старий Самбір варто відвідати костел Миколая (1829), єврейське кладовище. Геологічна пам'ятка природи "Чортова скеля" між селами Спас і Бусовисько є цікавим туристичним об'єктом. Ці скелі складені із залишків Ямненського пісковика. Цікаво, що в цьому районі немає скель саме з такою геологічною будовою.

З Лавровом тісно пов'язана історія Лаврівського монастиря, який з давніх часів вважають одним з найбільших у Галичині, він уперше згаданий у 1407 р. Найстарішою частиною монастиря є церква св. Онуфрія, у некрополі, якої зберігаються останки багатьох митрополитів, єпископів, а також молдовських воєвод. Монастир є важливим осередком культури, духовності, освіти та науки бойківського краю, місцем прощ та численних відпустів.

Маршрут 3: *Старий Самбір–Розлуч–витік р. Дністер (45 км).*

Гірське с. Розлуч є одним із найбільш відомих відпочинково-санаторно-туристичних центрів у Верхньодністерських Besкидах, розташоване в мальовничій долині на висоті 590 м н. р. м. Цей маршрут відзнакований відділом з питань фізичної культури, спорту і туризму Турківської райдержадміністрації.

Маршрут 4: *на гору Магура Лімнянська (1 024 м) (59 км).*

Маршрут 5: *до місць захоронення воїнів УПА (Старий Самбір–Стрілки-Топільниця–Недільна–г. Виділок–Тур'є (36 км).*

У с. Топільниця туристам цікаво відвідати Успенську церкву і дзвіницю XVIII ст., захоронення українських січових стрільців, у с. Тур'є збереглися сліди ранньоісторичних валів.

Маршрут 6: *уверх по р. Стривігор (Хирів–Стар'ява–Терло–Смільниця–ст. Стар'ява, (30 км). Подорож має екологічне спрямування. Її мета – виявлення місць забруднення ріки і вжиття заходів щодо його припинення.*

Маршрут 7: *по давніх соляних промисла. (Стара Сіль–Стара Рона–Солянуватка–Саліна (20 км).*

Одним з важливих напрямів розвитку туристичної індустрії в регіоні є агротуризм. Більшість сіл у Верхньодністерських Besкидах можуть привернути увагу туристів екологічно чистим довкіллям, мальовничими краєвидами і ландшафтами, збереженими народними звичаями, традиціями і обрядами, місцевою бойківською говіркою, розвитком народних промислів та ремесел (лозоплетіння, різьбярство, вишивання, рукоділля), національною домашньою кухнею, пам'ятками сакрального мистецтва.

Для розвитку дитячого та молодіжного туризму, пропаганди і популяризації різних видів туризму серед шкільної молоді, визначення рівня знань про історико-культурну спадщину рідного краю щорічно під час літніх канікул в урочищі Левурда біля с. Стрільбичі на базі наметового табору проводять туристично-краєзнавчі змагання

серед школярів району. У с. Довге Дрогобицького р-ну функціонує Асоціація гірських провідників "Ровінь", також тут є притулок, у якому можуть зупинятися туристи.

Відновлення діяльності та реконструкція комплексів Лаврівського і Добромильського монастирів чину святого Василя Великого сприяло активізації пізнавального туризму в регіоні. У Верхньодністерських Besкидах налічують понад сотню дерев'яних церков різних епох (найстаріші церкви в смт. Стара Сіль – церква Параскевії XIV ст. та церква Воскресіння (1460), храм Зіслання Святого Духа (1464), десятки унікальних мурованих храмів, костели, дзвіниці, придорожні каплиці, два монастирі, каплиця Божої Матері в с. Биличах, що є місцями прощ.

Особливу цінність становлять пам'ятки історико-архітектурної спадщини, які є найбільш атракційними туристичними об'єктами і сприяють розвитку пізнавального (краєзнавчого) туризму. На Старосамбірщині налічують 29 пам'яток архітектури загальнодержавного та 62 – місцевого значення. На Сліпій горі в м. Добро миль, як уже зазначено, збереглися руїни замку Гербуртів, у с. Муроване – залишки замку Мнішеків.

Для водних видів відпочинку і туризму найбільш придатними є річки Дністер, Стрв'яж, Вигор.

Надзвичайно багата і різноманітна фауна району сприяє розвитку, на період відкриття сезону полювання, мисливського туризму.

Отже, ландшафти Верхньодністерських Besкидів (Верхньодністерський та Орівський) з огляду на наявність заліснених гребневих ділянок, широких річкових долин, які розмежовують непряжні хребти, малоприсадні для організації багатоденних пішохідних маршрутів. Неприятливою є значна трансформованість лісових ландшафтів та високий відсоток похідних розладнаних деревостанів. Найдоцільніше, на нашу думку, у ландшафтах Верхньодністерських Besкидів розвивати комбіновані велосипедно-пішохідні маршрути з якнайширшим залученням цікавих історико-культурних та архітектурних об'єктів.

Гідромінеральні ресурси Верхньодністерських Besкидів сформували непогані передумови для подальшого розвитку санаторно-курортного господарства, яке повинно бути одним із важливих напрямів рекреаційної діяльності в регіоні. Для цього необхідно розширити мережу об'єктів санаторно-курортного господарства.

Наявність великої кількості історико-культурних та архітектурних пам'яток визначає пріоритетність екологічно зорієнтованого пізнавального туризму, який можна поєднувати з іншими видами відпочинку (автобусними екскурсіями, велосипедним туризмом тощо).

-
1. *Бабінець А.Е., Марус В.И. Койнов И.М.* Минеральные и термальные воды Советских Карпат. К.: Наук. думка, 1978. 160 с.
 2. *Індустрія відпочинку Львівщини.* Інформаційний довідник. Сокаль: РВП "Вісник", 1994. 95 с.
 3. *Інструкція зі знакування туристичних шляхів /А. Клімашевський, А. Яремчишин, Р. Гулянич, І. Рожко.* Львів, 2003. 25 с.
 4. *Міллер Г.П., Федірко О.М.* Українські Карпати // *Геогр. енциклопедія України.* К.: Наук. думка, 1991. С. 256–257.
 5. *Муха Б.П.* Фізико-географічні умови та ландшафтна структура басейну верхів'я р. Дністер // *Дослідження басейнної екосистеми верхнього Дністра: Зб. наук. праць.* Львів, 2000. С. 7–21.

6. Муха Б., Захарко Е., Ямелинець Т. Ландшафтна карта верхів'я басейну ріки Дністер у межах Львівської області масштабу 1: 400 000 // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. 2003. Вип. 29. С. 71–77.
7. Рожко І.М. Методологічні засади оцінки природно-ресурсного потенціалу гірських територій // Питання соціоекології: Матеріали Першої Всеукр. конф. “Теоретичні та прикладні аспекти соціоекології”. Львів, 1996. Т. 2. С. 73–45.
8. Телиш П.С. Проблеми використання гірських лісів Карпат для організації екскурсійно-туристичної діяльності // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. 2003. Вип. 29. С. 112–115.
9. Туристичні шляхи Львівщини. Каталог. Львів: “Дизайн-студія “Папуга”, 2007. 10 с.
10. www. ststour.prykarpaty.net

USAGE OF THE UPPER DNISTER BESKIDIES LANDSCAPES FOR THE ORGANISATION OF THE RECREATIONAL ACTIVITY

P. Telish, I. Rozhko

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenko St., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The possibilities of the usage of the Upper Dnister landscapes for the different types of recreational activities are considered in the paper. The network of the tourism routs in the region is confirmed.

Key words: recreation, tourism, forest landscapes

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛАНДШАФТОВ ВЕРХНЕДНЕСТРОВСКИХ БЕСКИДОВ ДЛЯ ОРГАНИЗАЦИИ РЕКРЕАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

П. Телиш, И. Рожко

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. П. Дорошенко, 41, г. Львов, 79000, Украина*

Рассмотрено возможности использования ландшафтов Верхнеднепровских Бескидов для различных видов рекреационной деятельности. Обосновано сеть туристических маршрутов в регионе.

Ключевые слова: рекреация, туризм, лесные ландшафты.

Стаття надійшла до редколегії 21.05.2008

Прийнята до друку 20.09.2008